

HONDARRABIKO MINTZAIRAN BERTAKO BERRI

Hondarribia, 1980-IV-18

Fernando Artola, "Bordari"

Euskaltzaindiko Abá-nagúsia, Aita Villasánte adiskidea, beste gáñeko euskaltzaiñ eta urgázleak, lagúnak zuék ére, herritár eta emén zatén dénakeri, agúr ta ongi-etórri biyótzetik. Ta bestérik báge neré estarrátian sartúko naiz.

Aspáldi báteko denbóratarata ez náiz fango ní jayó nitzén herri honétako sustráyen billá. Papér zárregiak ez báitute déus haundirik esáten, ero esáten báute, nón dire papér óyek? Iñórk ez dítu atzemán oáñ árte. Dúdik báge báí dírela, atzemán eñ biár. Begíra. Herriko-etxé honétako hamabostgárren gizáldiko papér bátek haú esáten du: "Honélako ero álakok Segóbian, Alkázarren, oáñ dela bostehún urtéko papér bat léittu zuela, ta bértan arkítu guré herriaren eta Mutriku izénak". Ez dut usté Fuenterrabía jarríko zuénik. Badúgu béste gáuza bat argítu bihárra. O'Reilly'k beré *Sitio de Fuenterrabia* izéneko libúruan, haú esáten du apárteko erakútsi bezéla: "En el año 943 de Nuestro Señor Jesucristo, convocóse un Concilio en Fuenterrabia" ta, haú ta horí, ta hurá... Bértatik sortú niri kézka. Nólako izéna zuen neré herriak amargárren gizáldian? Léittua nuén *Geografía del País Vasco-Navarro'n*, lenbixiko aldíz Ondarribi ero Hondarribi izénarekin agértzen déla nafárroako Sántxo Jakintsuen izkribu bátian Léittua báita, milla ehún ta berrogeitahamar urtéko agiri bátian. Afóntxo Zortzigárrenak berdiñ déitzen dióla guré herriyari. Izén gábeko áurreko arrástuak ere badíre. Nafárroakoak omén giñén 1076'gárrenian, urté honétan Kastíllara pasátu, berriz 1123 gárrenian nafárroara bueltátzeko. Géro, azkénian 1.200 gárrenian berriz ere Kastíllarekin baltz egin genuén. Ta, órta gaudé. Ikúsiak ikúsi, léittuak léittu Alkázarreko papéra agértzen ez dén bitártian, zéra esán nahi nuke: Délako hamargárren gizáldiko Kontzílio horrén arrástuak billáka ibillia naizelá. Choysi izéneko abáde bátek, Frántziako Akadémikoa béra (1644-1724), Elizako hixtóri bat eskribítu zuén eta gero Esteban Gazan délako bátek erdéraz jarri; háu dio: Alizikan, Narbónako Arnusto apezpíkuak, Tarragónakoen órdez giyátu zuéla dálako kontzílioa Fuenterrabian. Madriléko Bibliotéka Nazionálean eskú ártian ibilli dut Gazán'en libúrua. Géro, nik ez dákit zénbat libúru haundi Kontzilioaki burúzkuak ere examíñatu dítut. Délako Arnústo Narbónako horí askótan agértzen da burú-nagúsi, biñon ez dut arkíttuz ez Ondarribi kútsuzko izénik ez eta Font-arrabía'ren itxúrazkorik. Fontanis, Font-froide,

Fontcouverte, Fontfreda ta hólakuak bai. Choysi'ren *Histoire Générale de l'Eglise*, ez dut eskú ártian ibilli. Anka sartú zuén neré ustéz frantsés abateak. Fiyázitzez zú liburu aundiyeikin askótan, Espasa'k San Juan de la Kruz, nació en Fuenterrabia esáten baidu, Fontiberos'ko izánik. Nafartárrak giñela ta 75 urtétako tártia agértzen da izénik gábe. Planplónako papér zárretan billátu bihárko ziertoro nóla déitzen ziotén guré herriyari jakítteko. Errománuak nóla bataiátu zutén? Bátek báleki! Istilla, pútzia, lóya, ondárta ta iya izángo zen ugári Oleárso-Haizkibel'en óñetan egúzki aldétik eta arkáitza ta itxásoa ifáretik. Izéna? Fontis-rabide leitzia posible da Bayóna'ko amasei garreko gízalitigan apezpikuen larruxko agiri bátean. Ortik garbí atéra genezaké ondóriyua: Ondarrábide. Laureun urtéko tártia da ordía. Behóbia're Beobide oté? Zé inpórta du! Hemén, Birásua itxásuarekiñ bat egittera difánian, ondárta puntálian, ondárta eskúñ-ekzér, ondarráizu, ondárta erdíko-pláyan; ondárta, ondárta, ta irundárren ábotan (burlóso alénak) "Onyarrabiko kanpanttórrian karramárruak dántxan". Guré ttiki dénboretan Onyárbi déitzen ziguté-nian, burla bezéla artzén nungún. Oañ, estropáretan bandéra irabáztean, Aupa Onyárbi, dióte irundár anáyak biótzetik. Ta, gú kontent ainbéstéz. Neré belárriyak eméngo zárreki Ondarrabiya entzun izan ziyen beti. Gero Ondarríbi ero Hondarríbi agértzen zéla mixiko aldíz papéretan, ta álako moda berri bat jayó zen Mugika-Sagartzazu-tarren ingúruan. "Satarka" olerkáriya Ondarríbi izénaren zale zen. Nik esáten niyón: "Juan Lazkáno beltzerána / Gipúzkoako kapitána / frantsés ósteak jakingo dik/ Urá Ondarrabiyan zaná.— Ori gerókua duk erantzun ere. Ondarríbi izena naiko zabáldua zen, biñon bértakuak Ondarrabiya esaten zuten oaindik. Gero ardiapat baliyo ez duen hutskeria bátegatik, iyá denak katxéteka hasi giñen. Birásoko urak nahiko kotaminatuak etortzen dire oañ eta izéna zikindu egin dela, hori da déna. Zikindu ero garbittu. Bakotxak nor bere oponiyua dugu hortan. Gipuzkoako mugan dago Ondárruako itxáso-baztérta. Han, ur garbiyaguak? Hemén auzúan Ondarraizu, ta guk oañ emen Hondarríbia. Begó. A, izena ta izana! Lana falta izugárriya déla? Ondár alé dénaki hátxea jarri nahi diónak balúke nahiko lan. Lana erréxagua da billátzen jornála biñón. Barkátu broma.

* * *

Guré Herriya múrru ta arrésis ingurátua izan tzen. Guré áurrekoak gerra bizi-biziyán bizítu ziréla agiri-agirian dago. Gerra dagón tókiyan soldáduak ere badire. Hemén bértakoak ézik kánpoko askó noski; kastilláno askó esan nahi dut. Nozpátt kaskóñak ere bai, Arkoll, Gorgot, Panpinot, eta hólako izénak adirázten dutenez. Honékin esan nahi dut, bértako mintzáirak izándu dittuéla nahiko kontráyo. Elízan ere nahiko erderazále; hainbéste soldáro, sarjénto, kapitán ta agintári-burú'kin ez da arritsekua. Esku-ártian erabilli izándu dut (ibilli ketu dut) eskuz eskribittutako liburu lorí bat. Aspáldikua. Nahiko aberátsa zen jakingárriz. Oañ eztákít non den. *Biaramúna* hitza bestérik etzén agértzen euskéraz, prógu húrréngo egunéko meza gora-béra'ri eskribittu záti bátian. Tokátzen den bezéla, euskérazko apellídu askó ere bai. Guré herri hóntan baserritárrak eta arrantzáliak gorde dute gehien bat gure

mintzaira. Neré tiki dēnboretan kastillānoz tūtik etzékiten arrantzāle ta base-
rritār askó zirén hemén. Oāndik ezer gutxi dakitén batzuek izango dire. Herri
pollita da Hondarrabiya. Bayóna ta Donostiya'ren bidé erdiyan esán ditteke
dēla kokātua. Horrēgatik bildúko zirén hemén, gizaldi honén lehenengo
urtēan “Euskeltzale Biltzarra” sortzeko asmotan jakintsu askó.

* * *

Jardiñ eta árbola edērren ártian, bazén órduan Kasino-Restaurant
galanta bat “Miramar” izēnekua. Oañ, 30'ren bat urte bota zuten; eta ba-
tzuek bart lo egiñ duzuten etxé izugárrizko hori bertan áltxa. Kasínu ártan
bildú zirén euskal-gizon jakintsuak. Urrengo urtían, bértan bildú ere Sabino
Arana ta beré lagunak, euskéraz eskribitzeko lege berriya portxaz ifiñi
nayean. Déna zillegardátzeko ta azpikoz gora bótzeko kontu hori, ez da oāñ-
gua, béráz Birasóz aruzko anáyak nahiko haserratu ta gelditu omen ziren.
Gizon gutxi bātzuetik kámpo, nahiko arlotia zen hemengo jendia; euskal-giro
haundirik etzen sortúko. Aurrez-áurre daukagú, hor Ondarráizun, Château
D'Abbadie. Egun pasa joaten giñen eskólako umiak urtéro bértara. Guria
bezēla jótzen genuen. Oañ beré tókiyan baldin bádago ere, apartátu egiñ zai-
gu; eztá milagro hainbeste filtro ta komérirakin. D'Abbadie'ren izēna, zar ba-
tzuek, maiz xamar aipatzen zutén beré argüriotan. Astromónua zēla esáten
zutén.

* * *

Oroitzapén ori, “EuskálJáyen/kútsua, dúdarik báge. Euskál-Jáyak ziréla
ta azkēneko gizáldiya akabátzeko zazpi urté fálda zirélarik, sóna aundiko eus-
kaldún bātzuék sáriak irabázi zituztén emén. Arrése Beitia etzén nornái
Arzak bazén zerbátt, ta Klaudio Otaégi, naiz zegamárra izán, Ondarrábiyako
maixua zánez, bértakua bezēla zen, ta zerbátt miñón geyágo ere bazén. Poeta
aipagárria ta ugáriya. Or daude beré lanak testigu. Udarregi, Pello Errota,
Otaño ta Gorriya bertsolári famátuak arittu zirén bertsotan Kale nagúsiyan.
Euskál-Jáyak géroztik irú aldiz izáandu dittugú. 1914'koak sóñu aundirik gá-
bekuak, Europako gerra zela mériyo. Aita Erramún Bérakua ta Aita Dámaso
Intza sarittuak izandu ziren béste bātzuén ártian. Géro 1925 gárreanean, óndo
oroitzen naiz, euntálako fiéstak: Lóre-jókuak, “Satarka” irabaztún. Axxolá-
riak, bertsoláriak, dantzáriyak, orfeóyak, músika-bándak; miñón nolákuak!
Amabost urté niñtuen. Don Anjel Telleria, bértako organístak sária irabázi
zuen, baita Karraskedo Olárrak'ere, Aita Elizondo kaputxínuak ere bai.
Euskál-Jai auen 50'garren urte muga zela-tá, orain bost urté, franko ondo
beté genuen légea. Oáindik fréxko dagó gauza ta eztt deúsere esango. Onéla
den, zuéntzat óbe gañikéra, náiko itzóntzi naiz eta, asítzen naizénian. Ama-
bérjiñetan, erríko jáyetan, urtéro izáten ditugú bertsoláriyak. Txirrita, Fran-
txesa, Gaztelu, Saiburu, Basarri, Uztapide, Xalbador; itz bátez, garáyan
garáiko bertsoláriyak, púnta púntakuak, jakiña, pasátzen dire Hondarrabiya-
tik. Bértako bertsoláriak? Gutxi. Afiziyo aundiya dago, biñón sagardotégitik

kánpora ibiltzeko mórukuak gutxi ziren. Labandibar anáyak agertzen dire Irun'go Euskal-Jáyetan, eta gero Bilintx'ek eméngo Joxépa'ribótzen diyo enbídua. Oañ berandu xamar da Joxépa nor zen jakittekó. Claudio Otaegi ta áyek etzioten kasu géyegerik eiñ, ta oañ fáz billátzera!

* * *

Lézo'ko semia zen On Joakin Ollo, hemeretzigárrengo gizáldiyen azkén mutúrrian Hondarribiyako bikáyo. Jaizkibel'go Ama Guadalúpekuaren maítale sútsua. Askó maité zuten ondarribitárrak. Izan ere bérak berrittu zuén Guadalúpeko Elizatzua. Karlísten gerrátian txétua geldíttu bai zen. Daukan tórria ta kanpáiak, bérak jarri hasiak, ta elizatxo ondóko harrizko gurútzia, géro azkénéko gure gérran txétua, bérari gráziyaz txuttíttua. Harri kóntuak aparte, horrézaz gáñera euskéra pallakátzeko biriak ere jarri zittuén. Don Pedro Antonio Diaz Zamorano'k, bertako apaizak, kastellánóz egiñako Novena euskerátu arazi zuen. On Alfonso Maria Zabalakoak, apaiza, "Hondarrabíko Ama Guadalúpekoaren Ziazáldea edo Kondáira" egiñ zuen. 1883'an Donostiako Lore-Jókutan saríttua izandu zen. Aita Arana Josulagunak, hamaika bertsu eder egiñ ere egiñ zittuén "Agur Jesus'en Ama" berak egiña da, ta beste kantu askórekin ondarribitárrak asko maite dugún liburutxu apaña argitarátu ere. Heméndik bost urtétara izango da, ehungárren urtemuga, liburu hau agértu zánekua. Ha zer nólako omenáldiya, dagon bezela, norbattek berriz agertu araziko bálu!

* * *

Birian guazen ezkéro justizi pixar bat egiñ nahi diyot nere aurreko báteri. Nere áttaren áttóna zen Frantzisko Artola Larrañaga, 1898.hilla. Yon Bilbao'k bere Bibliografian agértzen du bi kántutxoren egille bezela. Bigarren apellidua ez du jartzen. Ramon Arrola Larrañaga poeta ugári, on eta ezagúnaren anai zarrena zen. Tolosárra. Liberála. Don Joakin Ollo'k asko gorai-patzen du bere elizari buruzko eskribu batzutan. Eliz kantuak ezik, honek euskerátua zuen arestiyari aipátutako Diaz Zamorano, bértako apaizak erdéráz egiñ zuan Novéna. Nola estimátzen eta kantátzen dugún ondarribitárrak bederátzihurren hori!! Ni, nahiko harró nago horrégatik. Allakuidáus! Oahindik geyágo. Tolosárra zela esan dut. Ba, Antonio Zavala adiskideak Auspoa'ko 129'garren liburuan hau esaten du: "Nor ote degu bertso-hartzaille ori? Guk beintzat, beste laguntzarik gabe, ezin somatu. Bertsogintzari eta erabiltzen dituan arrazoi bideai begiratuta, ez degu uste mendiko bertsolariren bat denik, gizon eskoladun bat baizik" Tolosa'ko F. A.'k izenpetutako Fueroak'í buruzko Bertso-paper bati buruz esaten du hori. F. A. hori nere bisabuélua da, dudárik báge. Eskoladuna zen. Ta Ondarribiko bertso-kanta papéretan ere F. A. dator. Tolosa'tik honera igesi etorria, ta hemen liberálak entxufatua izango zen, nere áitaren paidiya zen, eta honen jayot-agirian "Investigador de bienes Nacionales" zela esaten du. Komeni dela esatia uste dut. Erderaz "Estríbillo" esango genukena, bere kanta-paperetan "Euscarichoa" ipintzen du.

Beste askok bezela. Azkue'k ez du aipatzen. Betiko kóntua; gérra zikiñ óyek! Beré erretrátu ta karpéta guziyak Irun erre zénian galdu ziren. Nere aitaren léngusu bat bizi da oandik, 83 urte, dittu. Honen amak esaten omen zun bere attóna osó gizon jakintsua zela. Ni, gaztea nintzela, aittón baserritár báteak esan ohi zian: Hik attóna Frantxiskuren ateráldiyak dituk". Zuek atéra kóntuak.

* * *

Claudio Otaegui'k, Bonaparte Príntzipiarekin izandu zittuén hartu-emánen berri badúzte; laguntzále pizkórta ta abilla gertátu zitzaion. Azkue haundiya heméndik ibilli zen ez gutxi ta bai asko. Aita Jesuita Lhande ere baita. Nik biyéri meza lagundu niyotén behiñ baño gehiagotan tikiya nitzénian; neré laguntzágatik bi-sósekoa ematen ote ziatén ez dakit. Arturo Kanpion etxéko bezéla genuén. Baserriz baserri ibiltzen omen zen. Guk kamiyo erdittik pasátzen ikústen genuen maiz, guardasol gris haundi bátekiñ, beti ankútsik eta birian atzemáten zittuén behi-káka fréxko guziyak zanpátzen. Osasúna' rentzat óna omén da. Lurra ongarrítzeko behintzat bai, ta gizonak nola lurretik sortuak geran, ba, aúskalo! Don Serapio Mújika hemen bizitzen zen ta bere etxéra juáten zen askótan.

* * *

Bertso zar kantári askó zen hemén, garai hártan. Pentsá, berrogeien bat sagardotégi ba ziren ta! Xelextino tanborréruak, honéla kantátzen zittuen banduak, Sagárdurenak: Yártzarian sagárdó-berriya, hamabóst, xántimuan litrua! Ero... Ondarrabiko mollátik Endáyako móllara bitártiera galdu diréla bi zira, atzemán ttuénak entregá ditzalá Kóntséjuan, berrikéta gútxirekin alajáinkua! Guré gazté dénboretan Eujenio Lexo (nik doi-doi ezagútu nuen) askó famátzen zutén. Millaka históri, kóntu, dítxo, kánta zar, belar eta txori guziyen izénak bai omen zekkiyén. Orduan etzén orángo maxinarik. Hondarribian maxina erozeñ gáuzta zen. Ok ttuk maxínak, ok, esángo lioteké manetofónari oañ. Euskéraren ónerako ta Fèdeareñ ónerako, jakiña, badá Hondarribiyan fráille koméntu bat. Amúten dago. Kaputxinuak diré. Bérako Aita Erromán, Aita Diego Altzokoa, Aita Oyerégi, Aita José Lézokoa, Aita Yurre, Aita Ladisláo donostiarra, Aita Iñazio Larrañaga, obispua. Zértako luzátu endana? Heméndik pasátzen ziren filosofi-ikasketak egittera denak. Sermolari aparatatke ere baziren. Azpeitiko Aita Laureano. Ataun'go Bonipagi. Honen sermoiak aba xabalik entzúten nittuén nik, orain dela berrogeitaka urté. Bátian, Aitta Dámaso Intza, azkéneko gerra dénboran, paísáno jantzia ikúsi ketu dut, hiltzeko trántzian zegón gizon báti apaiz-laguntza emáten ikúsi nuen. Nolako otoiitzak, ha, begi háyen fédea ta santutasúna! Dena euskára edérrean, Nólako euskára! Gizon zar (min biziyak hartua zego) harékin batian hiltzeko gogúa emáten zuen. Sermoiak bide ona dire euskáraz ikasteko. Gure gazte dénboran Aita Tirso karmelita etzén makala. Mixiolári bezéla goguan dittut Aita Laskibar ta Aita Aizpurua! Nólako sermoláriak. Gero ere Arántzazu hórtik ónak etórtzen ziren; Abaunz apaiza're etzen batere txarra.

Basamortua ta jergoya, jargoia esango zuten, noski, dizkanta batek dió beze-la, lur-ikara ta Titanic; ni gustura egoten nintzen. Oañ ere badugu oso euskaldun hizlari ona. Martin Iturbe. Onak hartu baña. Euskal-zalétutako apaizak baziren ta, ni ere apur bat kutsútu. Don Silbéstre Muñagorri, Azkue'ren adis-kide haundiya zen; honen etxian egíttén zuen ló heméndik zebilléla. Karrera ta Sunsundegi ere txit euskaldúnak ziren. Baita, sékula santa áztuko ez dután Don Carlos Lasa apaiza ere. Aztu ez, zérgatik? Ni, beré monagillua nitzén, ta neré átta Parrókiko Sankristába. Bátian, áttak mandátu bátekin biáli niñun Don Carlos on gana. Hurbildu nitzen, ta nik... "Áttak esan nau", ta Zápla! masálleko haundi bat emántzian. Bere boza loriyakín: "Áttak esan DIT", esaten zuela. Nik, negar egiñ, jakiña. Handik berrogei urtétara, gutxi gorabéra, konturátu nitzén zérgatik emán zirán masállekua. Múñetaraño sartuak ttugú hondarrabitárrak: "Ikusi diot, zuri ikusi, esan nau ta olakuak" Ta oké-rregua déna kosta egíttén zaigu ondo ikasten. Ohitura txárrak ez omen dire errex kentzen hala esaten zuten sermoláryak kúlpittotik. Neuníri ere, tárteka duda edérrik sortzén zait! Zérdakigu ba, herriak eta eskóla gutxi daukagúnak zer den Akusatíbuá, Datíbuá ta, ¿el neutro no tiene plural? Ta, neri bezela masálleko bat gaxki esan bakótxian emán bihar baldin báda; hamaika partit-tu biháрко lirazké egúnen barrúan, guré ayéka onétan. Iparragirre zenak "zi-billak esan naute" esan zuélako zaplátekorik merézi ote du? Edo Mattin bertsoláryak, denak karkailka jartzen gattúnak, *diten* ordez *nau* esaten duen bakotxean takétako bat hartu bihar al du! Tita, tíraa, jóyok hiré ámari nabá-duk!

* * *

Dénbora áurrera dijoakitt eta zegarréran bédere aipátu nahi nuke Urbi-ñeneko Itxúa. Hasera'ko *Zeruko Argi* háyetan (nere gurasuak arpidetuak ziren) bertso polít askok, nere ordúko iritxiz behintzat, agertzen zittuen. Ha, zer nólako fiura kuadro bat eitteko! Itxua, begi txiki gorrixka batzuek, bruxa beltza aztálataaraño, urritz-me bat eskútan bide lagun, tik-tak tik-tak paréta ta kroxkak juaz, bakar-bakárrik fango zen mézatará. Norbattek bildúko balíttu haren bertsuak? Gutxi ero askó han egongo dire Lekarotz'en.

* * *

Eziñ ba, Baxúrko ta Satarka, bértsoegille ta olerkari apañak, neré lagun haundiak aipátu báge egon. Satarka'ren bizitza iñork baño hobéto oxkildu-ko luke beré illoba Xabier Aranbúru'k. Lan hori egingo al du nozpatt. Ez dela hondarrabitárra? Ez du inporta. Leittu al duzuté "Txantxangórri kantária" Ataño'k egiña? Auspoa liburutégiak atéra berriya du. Zoragárriya da. Txit gustagárriya! Pralle da, Bordaxar'eko semea, Alza-tarra. Liburua hemen orétua ta ogíttua. Ta, laxter beste nobela bat aterako du Auspoak. Hemengo baserritar batek, Zaldunborda-Berri'ko Juan Jose Irazustak egiña, larogei urte hurbil gizon prestu gaztea. Ikúsiko dute zer nobéla pollíta eskribittu duen. Zer, zer? Bai, bai. Hondarrabitárrak ba gera, bagira bagara, bagare.

* * *

Honek esan nahi du, hemen beti bizittu izan dugulá euskal-giro bat. Luxesko ari naiz ta oraindik interesántiendik pollitena falta zait eta zaizkit esateko.

Aldiyan aldiko Teatro tálderik etzen faltátu gure erriyan. Luixtarrak eta Hijas de Mariakoak bakótxak beré aldetik, dalefuego ibiltzen ziren, ta ibiltzen giñen. Esan bezela mixiko bátian emakúmezkoak eta gizónezkoak aparte. Gero “progresista” óyetakuak giñen ta, neská mutillak alkárrakin hamaika funtziyo egiñak gera. Ez giñen izango artixta onak, biñon alegrántziya ta fiesta jartzén genuén ikústera etortzen zirénen ártian, ta... ez da gutxi. Ha, oañ hainbeste egingo bálute!

* * *

Gu ttikeyak giñenian karabinéro-kume guziyak euskéraz ikasten zuten. Biharko, gurékiñ ibiltzekotan! Pako Peto’k (Pako Prieto)iyá, iyá kastillánua antzi zuen. Gero Pasaira fantzen bizitzera ta bertako iñ. Pillotári ona, arraunlári hobia, gizon jatorra. Euskaldún odolik etzuela, lagun báti “euzkotar odola” eskatu ziyon ta bere zánetan sartú arazi. Bizkáyán hil-tzen gizájoa, Euskaldun batallói báteko kapitan. Guk, ttikittan “kalleja” deitzen genien, karabinéro-kúmeaki. Bátian, Zeferino izéneko batek, bere ámari, káletik balkóira; “Amá, aquí todos me llaman kalleja.”

—Amak, balkóitik:

—qué vamos haser, hijo, bastante desgracia tenemos.

Dénak ikásten zutén guk bezéla euskáraz. Bértako egitten ziren denak. Oáñdik bizi diré batzuek Irun’én. Elkar topatzen euskáraz mintzatzen dugu. Oañ, beráka haundiya hartu du euskarak. Negar eitteko moduan. Bestéla-kuan, arrantzáliak eta baserritárrak oáñdik euskáraz mintzátzen dira. Portu aldi horrétan, belarriak erne ibillitare, ez duzu konprendittuko zer esaten duten batzu-batzuek. Apettítu haundíkuak dire’ta hitzak jan egitten dittuzte. Horrégatik daude añ gizon ederrak. “Ur-ixtérian-eskrapóiyak”. Joan esan behárrian: Fá, faz, fáki, fákiyaz, fango, fázte. Hau, zuréna da, hau guréna. Zurék egiñ nabaúzute. Honoko haú; ókenekua duk. Zé arizte? Eldúki yaz? Azen, ázemizu hemendik. Altxa zemiziá. Altxa zemizuté. Guázemiziya. Guk banúgun. Jan núgun. Zuk esan zuzún. Zueki esan dizia? Ba dizia? Badakizia? Ta honelako pitxi-lora tarteka: Uráyek izáki ziren. Enak ari, enán ari. Ariri nabaduk. Ze ari zazté! Beti’ren orde kaláro: kaláro mozkórra, kaláro dirua eskáka. Du, dut, badugu. Elizan “Sinisten det Jaungoiko Aita guztiz poderoso”. Ta, orain dut esan bihar dela agindu duténian: Sinisten det, Sinisten det! goyerritárrak bezela. Guk badígu. Ez, izan bábe! Atoz agúro! Egón, heldú naiz. Tragóxkarekin ézik, hitzakin eré ába bustítzen dugú kaláro ero máixko. Attá. Attóna. Battúgu. Emánttiat. Matte-matté. Panttóka, battiat. Orain Gure Aita’n “Ez gaitzazu tentaldira eraman” esan behar da. Hemen? Sorki eman ere. Tentazira edo tentaziora sofía luzátuz esáten dute. Tontaldian egon bihar du batek tentaldira esáteko. Kañabéra hitza honéla aldátzen

dute batzuek: Kanibéla, kabinéla. Aláteko astúa! Ixillik agó, astó aílena! Ayua hitza asko erabiltzen dugu. Etxéko áyua. Sémien áyua. Zórren áyua. urrikutarra. Berrizkotik mixi! Atxéna, azkena ordez. Atxén, atsedén da; ta Atséñ, atsegiñ. Gañikera, hi ni miñón zarrágua yaz. Ikúsi ketu, jan ketu, barkatu ketu, izan ketu... Anguxá, anguxá éiña etórri nak. Anguxátua, ni? Hi, bai kuskúsan. Hik, nere ingyria duk, nere ingyria! Txoria alátu, txoria tipe, txoria tipátu. Hori txori ballára! Arrai motxokára eerra bai! Azkúrriari bixkúrria, ta Placton'i bixinua. Zer, zer? Alizikan, perratxiko gáxki ezagútua jánttula, bai, ta bigár zortzítan intiérrua! Hitzeókiak ttuk horiyek hik esáteko! Ese ta zéta ez díra beréxten géyegi. Zú átzetik sú, esáten zían neré ámak. Nik, hori apaiz bateri esan, Bidániko Don Luis Zufiríari, ta baietz, baietz, euskáarak ere ese bai zuela. Nik, ókiyago biárrez eta ustéz euskaldúnaguak zirelakoan, zabéla, zúa, sartú, zári, ta zagárta eskribitzen hasi nitzen.

* * *

Tónto eerra ni, Analogía, Sintáxis, Prosódia ta Ortografía ikásteko.

Gramátika parda ikásteko biré géhiago izánderu dittút. Kóntu nerékin.

San Juan de Luz'eko donijuanetárraki hartúak gehiánek, frantsés kútsuko hitz askó ibiltzen ttugu. Malkarrót, txikána, maxína, bufára, maráma, atáule, fuya-fúya, abántian, arrút, hála hemendik! Han atxiki; hemen Itxeki fuerte. Kalátu ála arráya atzemáten zuélako, norbáttek esángo zuen: horrek kálaro zerbatt atzemáten dik. Kálaro arraya. Hortik, nik uste (zuen barkaziyuakin dator beti'ren ordez kalaro hitza. Kalámu ta Kalaméndi ez oté dato, kalátzeko kánttua nolapátt markátzen dutélako?

* * *

Beste gauza bat. Hemén eré aúña ta aúñázua esáten zayó olátuari, ta, Azkuek diyonez Hondarrabiyan bakárta esáten zayo Trapáza bárran lertzen den olátuari: Trapáza. Ba, Caro Baroja jakintsuaren *Brujería Vasca*'n ehungarren orrialdean honela esaten du: (Badákizute Hondarrabiyan sorgiñak báizutelá parte) (Gaxen testigu) "Y Maria de Uroart u Kpanes de Goyburu refieren que estando una noche bailando en el aquelarre de Zugarramurdi, vino a él una moza francesa (del aquelarre de Trapaza reino de Francia) que era grande bailadora, y en el baile daba unos saltos tan altos como altos son los tejados" ta abar. Saltariña beraz Trapáza sorgiña. Nólako sáltauk egitten dituen guré bárran, olátuak! Trapáza pertxéntaren izénatik oté datór guré itxasolátua? Itxúrak badíttu. Nik ez dut báyetzik eta ézetzik esango. Trapáza emen bakárrik esaten dela bai. Pasai Donibánen esáten da "Trapalla", itxasua nasia denian. Trapála hitza ere ekártzen du Azkue'k (desgarbado bezela).

* * *

Txokóltia esaten dute irundarrak. Guk Txokolátia. Atzó emakúme batek Fernando, galderéya bat iñ bar dizút (galdera baten ordez) eta gero bes-

te batek; bigarko Ayuntaméntuko asuntu horrek noiz izango du bukaye'ra? Gañikéra, bukayéra, galdeyéra, dénakeri, ta honélako ehunka txirla; batzuek betiak, bestiak hutsak, tárteka, ostra bat edo beste, perla, kolórezko perla interesdúnakin. Ni, enaiz biltzalle jatórta, sayátu nahi duenak atzemángo lituzke ubari.

* * *

Bukátzera nua. Agintzen duénak gogor jótzen baldin bádu, Hondarribian ez dá euskára galdúko. Erárian sartúak, euskáraz mintzátzen gara Ikastóletako haurttoak ere gu ttikittan bezala arí dire, jostátzen arí direlare: euskaldunéz. Berrogeí urtéko zolúa, hondó haundiko erreka; Askatasun eguzkiak eta itxásuak ekárriko duen euskal-ondárrak betéko du; dabéneko entzúten da “Urrezko trunpeta”. “Jaiki, jaiki etxékuak gure mintzáiraren pá-rekorik ez da múnduan”.